

ІДЕЇ І. ОГІЄНКА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті аналізуються історико-культурні та педагогічні погляди І. Огієнка у контексті сучасних підходів до культурологічної освіти.

Початок ХХ століття актуалізував для українського народу проблему культури як такої, що забезпечує розвиток національної самосвідомості. Ця ідея, вистраждана усім національним досвідом, стала стрижнем вимоги кваліфікованої культури як умови життєздатності нації в складних тогочасних історичних і соціальних умовах. Українство може існувати як нація, об'єднана культурою, – цей принцип став узагальненням досвіду цілого покоління українських мислителів початку нового століття, які реалізовували свої домагання на ниві культуротворення. До них і належав видатний історик, філософ, педагог, енциклопедист Іван Огієнко, який все свідоме життя відстоював відродження національних святинь, героїку українського минулого, славу предків, державотворчі прагнення народу.

Його фундаментальні дослідження проблем розвитку вітчизняної культури, зокрема унікальна праця "Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу" (1918 р.) [2], заклали підґрунтя сучасних культурологічних досліджень з їх спрямованістю на пропаганду національних історико-культурних цінностей як запоруку впевненого поступу у майбуття.

І.Огієнко стверджував: "Сила народу – в силі його культури" [1: 38]. І сьогодні, майже через сто років потому, спостерігається повернення культурі того ключового статусу, що є абсолютно закономірним з огляду на глобальні зміни у світовому суспільстві, підвищення масштабів діяльності людства та його впливу на природне середовище, порушення балансу між природним і соціальним, активізації антропогенного фактору впливу на довкілля, руйнування світоглядних стереотипів, а також посилення специфічних протиріч між традиційними протекціоністсько-національними тенденціями і новітньою ситуацією глобалізації та інтеграції на різних рівнях існування людини. Складна плинність процесів взаємозалежного і взаємопов'язаного буття світового співтовариства на сучасному етапі адекватно співвідноситься з прагненням актуалізувати універсальну сутність культури як складноорганізованої, багаторівневої та багатогранної динамічної системи з яскраво вираженою органічною цілісністю та системністю явищ, що її утворюють.

Сучасне розуміння культури філософами, істориками, культурологами багато в чому спирається на ідеї І.Огієнка щодо *суб'єктності культури*, її зверненості до людини, її існування через людину і задля людини. "Духовна культура творить із людини найдосконалішу одиницю"[1: 38], — стверджуючи це, він розумів культуру як процес і результат реалізації людських потенцій. Тому його історико-культурні нариси відображають плин часу в обличчях реальних людей, героїв, творців непростой національної долі. Культура в його інтерпретації постає як опановане людиною, як те, що стало атрибутивною властивістю її сутнісних сил, способу діяльності, вираженням її діяльнісного відношення до самої себе і до оточуючого світу. І.Огієнко розумів культуру як особистісне прилучення людини до діяльнісного освоєння світу.

Врахування вченим принципу суб'єктності культури має колосальне методологічне значення для сучасної культурологічної освіти. Оскільки специфіка названої суб'єктності полягає у тому, що індивід як суб'єкт культурного процесу є адресатом культурних впливів і водночас творцем його ідеальних і матеріальних продуктів, відповідно, жодна з цих сторін не може бути відкинута у процесі залучення особистості до культури, оскільки якщо суб'єкт буде розумітись лише компонентом структури аудиторії культури, це обернеться фактичним маніпулюванням її життєдіяльністю. На противагу, абсолютна свобода індивідуального вибору може стати загрозою консолідованості суспільного цілого.

Людину можливо примусити виконувати соціальні функції, однак тоді вона лишається особистісною причетності до культурної діяльності — головного генератору її ефективності. Ось чому результативність культурних процесів залежить від ступеню особистісного залучення до культури індивідів як членів суспільства.

Специфічний прямий і зворотній зв'язок між людиною і культурою полягає у тому, що людина творить культуру в процесі своєї діяльності, тим самим увиразнюючи її багатством власної особистісної сутності. Така сповнена особистісних смислів культура породжує людину, формування якої спрямовує на розвинення індивідуальних неповторних якостей. Саме традиції демократичного суспільства створюють умови для актуалізації особистісного начала у кожному членові суспільства, виявлення власної системи культурних цінностей поза порушенням консолідованості суспільного цілого, яке веде до знецінення і самотності людини. Саме це відчуваємо за кожним рядком історико-культурних праць І.Огієнка, сповнених надією на повернення українству національної окремішності і культурного самоусвідомлення.

Суб'єктний підхід до визначення буття людини у культурі є особливо актуальним сьогодні, з огляду на суспільну потребу у спеціалістах з пластичною організацією психіки, готових до змін у оточуючому світі, до активного творчого реформування дійсності. І.Огієнко трактує *людину у культурі як ініціативне, креативне начало* у взаємодії із суспільством, життям, світом, самим собою. Він теоретично і практично силою свого таланту проповідника і педагога (через книги, статті, лекції) намагався допомогти українському народові у творенні його культурної самосвідомості. Мислитель стверджував, що без свідомої нації не може бути самостійної державності, проте свідомою нація стає в процесі активного самотворення її культурної компетентності. Сучасна філософія інтерпретує цю вимогу як формування динамічної структури особистості, яка забезпечує її здатність

до перспективного формування замислу, постановки адекватних цілей, вироблення найоптимальнішої програми поведінки і планів дій, вибору результативних стратегій і тактик, проектування майбутнього продукту діяльності, оцінювання отриманого результату.

За рядками творів І.Огієнка прочитується розуміння людини як такої, що виступає по відношенню до культури одночасно у кількох іпостасях. По-перше, як продукт культури, що засвоює її норми і цінності, безпосередньо або опосередковано опановує технології діяльності, принципи взаємодії з іншими людьми і світом в процесі сімейного виховання, загальної та спеціальної освіти, побутових і професійних контактах з оточенням, творчого спілкування з образними смислами творів мистецтва, досягаючи таким чином соціально-культурної адекватності суспільству.

По-друге, як споживач культури, що використовує нормативну базу культури як готовий інструмент у своїй суспільній практиці, оперує опанованими символами і знаками у комунікаційних процесах з метою соціальної самореалізації та задоволення потреб власної життєдіяльності.

По-третє, як творець культури, що активно інтерпретує її культурні смисли, з огляду на індивідуальне світосприйняття, надбаний соціальний досвід і систему життєвих цінностей, а також породжує нові образи і форми культури у процесі перетворюючої мінливий світ діяльності.

В-четверте, як транслятор культури, що передає інформацію про смисли, цінності й норми культури в процесі буденної або спеціалізованої комунікації, а також у процесі відтворення культурних зразків і форм у конкретних практичних діях.

Суб'єктний принцип в уявленні про культуру виводить І.Огієнка на проблему залучення до змісту культурно-історичного процесу. Тут у якості загального методологічного фактору засвоєння цього змісту виступає орієнтація на поняття культурної цінності як способу адресувати особистості предметне багатство культури. Справа у тому, що особистісний зміст поняття культури містить рефлексивне відношення індивіда як споживача її цінностей до предметного світу культури, її культурних текстів.

Цінності являють собою опредметнені сутнісні сили людства. Цінність є значенням предмета для людини як суб'єкта культури. Цінності культури являють собою квінтесенцію соціального досвіду суспільства, в межах якого зібрані соціально найбільш ефективні принципи здійснення регуляції людської життєдіяльності: звичаї, стереотипи поведінки і свідомості, зразки, оцінки, образи, думки, інтерпретації, тобто принципові норми поведінки та судження, які скріплюють соціальну інтеграцію суспільства, підвищують взаєморозуміння людей, компліментарність, солідарність. Цінності, втілені у різнопланових культурних текстах, становлять підмурок історичної і соціальної стабільності певної культури — ця ідея є наскрізною для спадщини І.Огієнка. Вона дозволяє визначити його розуміння культури як *аксіологічне*, що відповідає найсучаснішим підходам до принципів організації культурологічної освіти.

У сучасних дослідженнях процесу передачі культурних цінностей, що виражають відношення між об'єктом і суб'єктом, стверджується, що семіотичні механізми комунікації у зазначеній ситуації взагалі не спрацьовують, оскільки вироблені у культурі цінності, навіть якщо вони мають всезагальну і давню апробацію, можуть бути органічно сприйняті та засвоєні індивідом, якщо вони пережиті особистістю, прийняті нею емоційно, а не раціонально. Передати іншому цінності можливо лише у процесі духовного спілкування, відношення до іншого як до рівного суб'єкта з власною свободою цілепокладанням, вибірковістю позиції, унікальною неповторністю структури особистості.

У роботах І.Огієнка відчувається розуміння того, що культурні цінності, опредметнені у різних продуктах людської діяльності, вимагають особливого способу їх видобування з цих продуктів. Комунікація і монологічні знакові системи як способи передачі готових пакетів інформації виявляються неефективними, оскільки за їх допомогою можна лише інформувати про ціннісні орієнтації, сприйняти і засвоїти передану інформацію. Однак не можна досягти їх розділення, прийняття у власну систему цінностей. Ціннісна свідомість індивідуально виробляється людиною не як об'єктом, а як суб'єктом, тобто вільною особистістю, що діє на основі власного цілепокладання і вибору, має самосвідомість, здатна як до мисленнєвої діяльності, так і до переживання, тобто глибинного особистісного засвоєння перетворення зовнішнього досвіду "на факт власної біографії" (С.Рубінштейн).

Цінності виробляються кожною людиною самостійно, а не засвоюються у готовому вигляді. І.Огієнко бачить проблему у тому, аби прилучити людей до необхідних для національного самовизначення культурних цінностей і водночас дати можливість самостійно і вільно будувати особистісну систему цінностей, особистісний світогляд. Прийнятною є його точка зору, що спілкування вчителя і учня є найкращим способом прилучення до цінностей іншого, основним способом формування і розвитку світогляду особистості. Принципи спілкування як міжсуб'єктної взаємодії він розповсюджує також на зв'язок людини з природою, з матеріальним світом речей: одяг, прикраси, іграшки тощо. Таке ставлення знімає прагматичноспоживачську експлуатацію природи і речей, одухотворює зв'язок людини з матеріальним світом.

Процес розпредметнення смислів творів культури ізоморфний процесу їх творення, тільки локалізований у свідомості і може ніяк не матеріалізуватись. Його спрямованість залежить від культурного досвіду особистості, який і визначає характер розпредметнення духовного змісту. Контакт з творами культури — одночас споглядання, переживання, розуміння, творча інтерпретація. Суб'єктність цього процесу провокує його *діалогічний характер*, породження інформації у співтворчості. Діалогічне проникнення у інтенціональний світ іншого суб'єкта в процесі спілкування з предметами культури є ефективним засобом виявлення одиничного, неповторного, крізь яке просвічує особливе, загальне, інваріантне, закономірне. Такою може бути сучасна інтерпретація

висловленої у багатьох працях І.Огієнка вимоги співтворчості педагога і учнів як умов ефективності виховного впливу, вимоги, що була покладена в основу його власного педагогічного досвіду.

І.Огієнко був першим в українському освітанстві, хто уможливив погляд на зміст освіти як педагогічну інтерпретацію людської культури, що розуміється як скарбниця загальнолюдських цінностей, створених людством у процесі його історії. *Змістом освіти є культура* — це положення, зреалізоване у філософському і педагогічному спадку І.Огієнка, ще тільки має бути усвідомлене і втілене у практику сучасних підходів до навчання.

У педагогічному досвіді І.Огієнка важливим є також принцип, що його сьогодні називають *інтегративним*. Мислитель весь час підкреслював важливість поєднання в освіті всіх сторін цілісної культури народу: церковного співу, народної пісні, думи, різьбярства, малярства, пам'яток архітектури, літературних творів. Він вірив, що саме у такому контексті культура постане як поліфонічний світ національного світогляду, характеру, які формувалися у нашого народу протягом віків.

Інтегративність як принцип освіти І.Огієнко пов'язує із домінантністю гуманітарного погляду на світ. Гуманітарні науки для нього — шлях, яким простує людина до усвідомлення найвищої цінності у світі, що нею є людина як дзеркало універсуму. Саме вони повинні організувати простір знання людини, визначати собою її культурну компетентність. *Гуманітаризація (гуманізація) освіти* у трактуванні І.Огієнка — це орієнтація на світ почуттів дитини, на її здатність мислити звуками, кольорами, образами [1], тому важливою є праця над естетичним розвитком особистості, в контексті якого відбувається інтеріоризація моральних цінностей.

І нарешті, повертаючись до аналізу культурологічної концепції І.Огієнка, в основі якої лежить (як показано вище) принцип суб'єктності культури, підкреслимо закономірність проекції цього принципу на площину освіти. Постійна вимога Огієнка-педагога не нав'язувати учням знань, а розуміти процес їх засвоєння як залежний від умов і стану внутрішнього світу дитини, її досвіду, інтелектуальних і чуттєвих потреб, інтерпретується сучасною педагогікою як *принцип особистісно-орієнтованого навчання* з його суб'єкт-суб'єктною парадигмою. У такому контексті проблема освіти стає проблемою виховання суб'єкта культури. Саме такий підхід обумовлює співпредставлення в процесі освоєння культури її спадкоємності, прилучення особистості до ціннісного освоєння надбань людської цивілізації через історичну послідовність накопичення суспільного досвіду. Особистість же стає прямим культурогенним суб'єктом, який втілює себе у культурі, робить її своїм інобуттям і нею же формується.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Марушкевич А.А. Невтомний працівник українського Ренесансу Іван Огієнко. Педагогічний аспект. — К.: Четверта хвиля, 1996. — 128 с.
2. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. — К., 1918. — 273 с.

Матеріал надійшов до редакції 29.11.2001 р.

Шевнюк Е.Л. Идеи И.Огиенко в контексте современного культурологического образования.

В статье анализируются историко-культурные и педагогические взгляды И.Огиенко в контексте современных подходов к культурологическому образованию.

Shevnyuk H. Ideas of I.Ogiyenko in the context of modern cultural education.

In the article the historical and pedagogical views of I.Ogiyenko in the context of modern approaches to cultural education.